

Alfabetul dactil și influența dactilării asupra abilităților de citire a copiilor cu dizabilități auditive

Ioana TUFAR¹

Abstract:

This paper assesses fingerspelling as a part of Sign Language communication of Deaf persons and the alternative to be a way of increasing reading skills of Deaf children. A short history review is provided together with theories and models that are addressing fingerspelling. It will be underlined that fingerspelling positively correlates with strong reading skills. Strategies and an intervention program for developing fingerspelling skills will be recommended in the last part of this paper.

Keywords: fingerspelling, reading skills, phonological awareness, hearing impairment.

Introducere

Alfabetul dactil este o parte integrantă a lexiconului limbajului semnelor, Padden & Gunksauls (2003) demonstrând faptul că până la 30% din semnele ASL (American Sign Language) utilizate de adulții surzi, cuprind dactileme. În limbajul semnelor din România, multe cuvinte, cum ar fi numele, locurile și cuvintele fără un anumit semn, sunt în mod obișnuit exprimate prin dactileme; dactilemele sunt adesea folosite pentru a reprezenta termenii tehnici sau concepte abstracte. Etimologic, termenul dactilemă provine din greacă: daktylos = deget și logos = cuvânt, iar termenul actual în limba engleză fingerspelling face referire directă la aspecte fonetice pe care la implică dactilarea.

Alfabetul dactil este conceput pe baza configurației mâinii și a degetelor, iar ceilalți parametri: configurația degetelor, orientarea mâinii, poziția în spațiu și mișcarea sunt specifici fiecărei dactileme. Alfabetul dactil al limbii române conține 31 de dactileme și întrucât limbajul dactil se bazează pe limbajul scris, dactilemele sunt asemănătoare cu grafemele. Astfel,

între unele dactileme și grafeme asemănarea este evidentă, de exemplu în cazul dactilemelor „c”, „d”, „l” și „o”. În dactilarea românească sunt folosite preponderent degetele unei singure mâini (excepție: „q”, „x”, „w” care în anumite zone ale României sunt executate cu două mâini); unele dactileme sunt dublate de mișcare: „j”, „î”, „z”, „ș”, „ț”, „q” (Bodea-Hațegan, 2015). Dactilarea are un efect pozitiv în reproducerea structurii fonematice și silabice a cuvântului prin respectarea numărului acestor structuri precum și a succesiunii acestora.

Lopatiuc (2016) menționa că limbajul dactil este un sprijin pentru formarea gândirii noțional-verbale conform și Anca (2006) sublinia că relația dintre limbajul dactil și cel verbal este dată de faptul că limbajul dactil respectă structura fonematică a limbajului verbal, permițând redarea succesiunii fonemelor în cadrul cuvintelor, păstrarea numărului de silabe și a succesiunii acestora în cuvinte. Deci, este suficientă memorarea celor 31 de litere ale acestui alfabet pentru a transmite un mesaj unei persoane care utilizează acest sistem de comunicare:

persoana percepe succesiunea literelor și înțelege astfel sensul enunțului.

Părinții cu dizabilitate auditivă dactilează cu copiii de foarte devreme și de multe ori fără să țină seama de lungimea cuvântului dactilat; copiii care au părinți cu dizabilitate auditivă, în mod obișnuit, încep să dactileze la vârsta de 24 de luni, dactilând cuvinte, nu dactileme individuale. Ei se concentrează asupra tiparelor de mișcare și a formelor cuvântului general. În jurul vârstei de patru ani, copiii vor începe să exploreze relația dintre dactileme și litere. Ei încep să conștientizeze faptul că există configurații specifice ale mâinii în cuvintele dactilate (Padden, 2006).

Scurt istoric al alfabetului dactil

Paden și Gunsauls (2003) explică aspecte istorice legate de alfabetul dactil începând cu călugărul benedictin Saint Bede Venerable care a propus alfabetul manual pentru comunicarea tăcută a călugărilor până la Juan Pablo Bonet care a publicat în 1620 o carte despre educația surzilor în care a explicat utilizarea alfabetului manual pentru a-i învăța pe copiii cu dizabilități auditive să vorbească și să citească.

Potrivit lui Lane, Hoffmeister și Bahan (1996) în primele școli pentru surzi din Spania, Franța și Italia, profesorii Juan Pablo Bonet (Spania) și Jacob Rodrigues Pereire (Franța) promovau folosirea alfabetului manual. Abatele de l'Épée, fondatorul primei școli publice pentru elevi surzi din Paris, a folosit limbajul dactil ca mijloc de comunicare și ca instrument pentru a preda ortografia și limba scrisă, iar în 1817 Laurent Clerc, care fusese elev la școala Abatelui de

l'Épée, a contribuit la înființarea primei școli pentru copiii surzi din Statele Unite și în acest context el a introdus nu numai limbajul semnelor franceze, ci și alfabetul manual dactil.

Alfabetul dactil pictat de Fray Melchor de Yebra în 1596 și retipărit de către Juan Pablo Bonet în 1620, își găsește drumul spre Lumea Nouă la începutul sistemului educațional de aici și unul dintre cele mai vechi volume ale American Annals of the Deaf and Dumb, o publicație periodică despre educația surzilor, include un articol care pledează pentru utilizarea dactilemelor în educarea copiilor cu dizabilități auditive. În prima parte a secolului al XIX-lea, persoanele surde au folosit dactilemele intercalate cu gesturile specifice ale limbajului semnelor, însă după Congresul din 1880 de la Milano, abordarea oralistă a prins avânt. În acest context limbajul dactil a demonstrat foarte clar utilitatea lui în procesul de demutizare și a continuat să fie utilizat.

În ceea ce privește utilizarea dactilemelor în țara noastră, se știe că în 1900, în școala de la Focșani metoda de bază era cea dactilologică, întrebuințată independent de procesul propriu-zis de demutizare (Anca, 2006).

Teorii și modele referitoare la dactileme

Au fost identificate mai multe teorii cu privire la dactileme. Prima, din lucrarea lui Battison (citată de Tapio, 2012), susține că dactilarea este un proces de ortografiere deoarece cuvintele sunt formate prin îmbinarea de secvențe morfemice care își păstrează caracterul ca semne individuale. Această teorie presupune că o analiză a dactilemelor să

fie în mare parte o analiză a segmentelor lor componente.

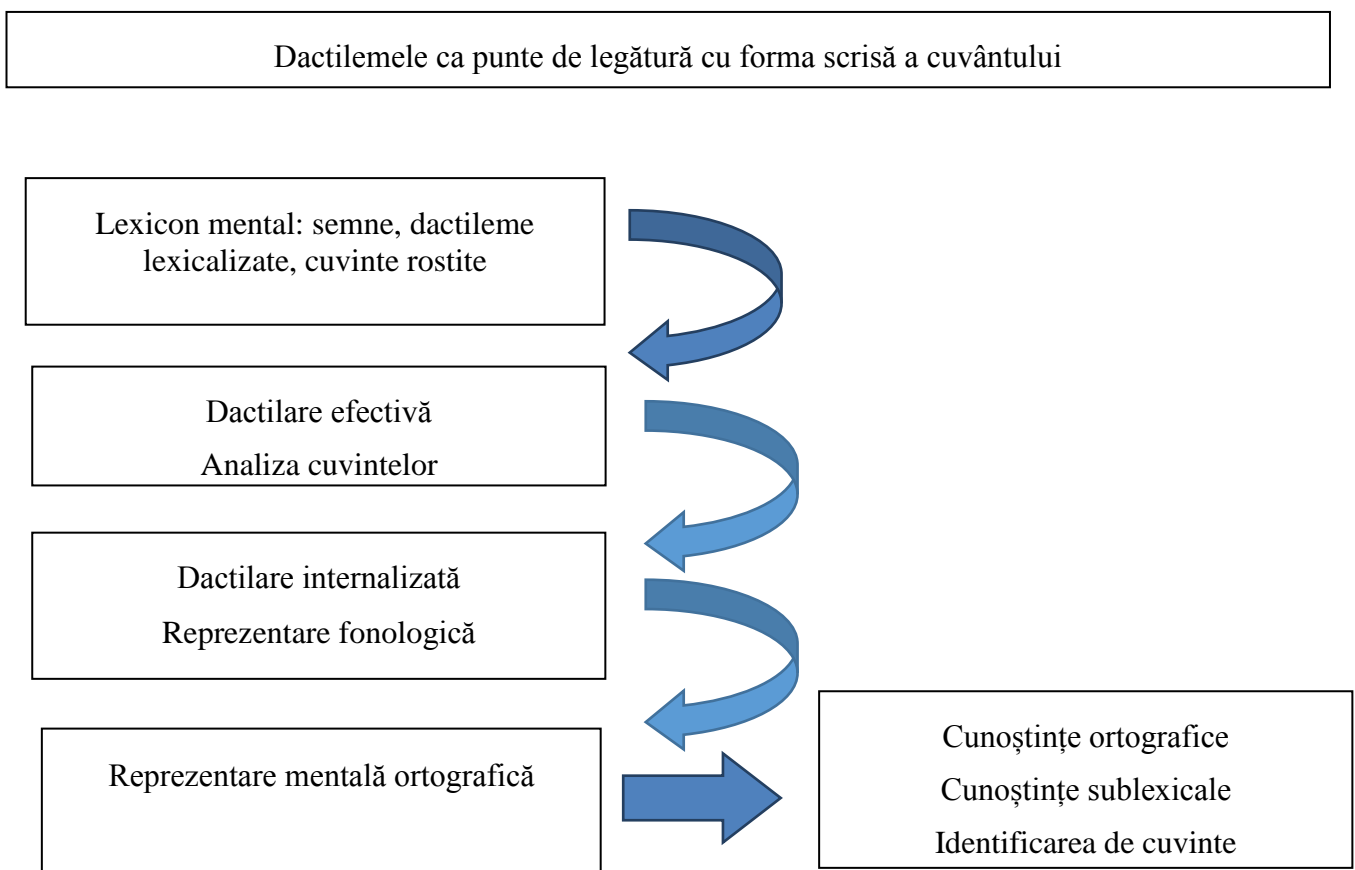
O altă teorie explicată de Wilcox (1992) afirmă că dactilemele constau în gesturi articulare și că dactilemele nu sunt recunoscute ca litere izolate, ci trebuie identificate global. Această abordare implică o analiză în ansamblu a cuvintelor dactilate și consideră că dactilemele trebuie să fie văzute ca aspecte ale unei entități lingvistice.

MacGlaughlin (2016) menționează că dactilemele sunt itemi ortografați ca

unități gestaltiste și că dactilemele sunt morfeme libere ale limbajului semnelor care au formă specifică, înțeles și referent.

Diagrama de mai jos prezintă un model (Schrack, 2017) care surprinde conexiunea dintre dactilare și procesul de citire. Toți copiii, auzitori sau cu dizabilități auditive, au un lexicon mental sau un vocabular. Lexiconul mental poate cuprinde semne, cuvinte dactilate lexicalizate sau cuvinte rostite și stocate în sistemul cognitiv.

*Fig. 1. Relația dintre dactilare și scriere
(Brenda Schick, 2017)*

Cercetările realizate de Schrick și colaboratorii (2007, 2011, 2017) au arătat că, pe măsură ce copiii încep să dactileze

și să analizeze cuvintele dactilate din punct de vedere al segmentelor constitutive, vor avea o reprezentare

fonologică a acestora. Apoi, atunci când se face legătura dintre reprezentarea fonologică a dactilemelor și reprezentarea mentală ortografică, aceasta va conduce la cunoaștere ortografică, la cunoaștere sublexicală a părților sau fragmentelor unui cuvânt și în cele din urmă, la identificarea cuvintelor scrise.

Particularități ale alfabetului dactil adaptat tactil persoanelor cu surd

Alfabetul dactil adaptat tactil a fost creat în scopul comunicării cu persoanele cu surdocecitate dobândită prin noțiunile limbii vorbite de către comunitatea validă. Avantajul lor stă în faptul că partenerii valizi le pot învăța ușor. Cu ajutorul schițelor sau a imaginilor scanate referitoare la configurația literei, orice persoană poate transmite mesaje unei persoane cu surdocecitate și se poate implica direct în conversații. Fluxul conversației este mai redus, dar se pot folosi abrevieri care accelerează ritmul de transmitere și receptare (Fărcaș, 2012).

Dactilemele sunt folosite de către persoanele cu surdocecitate dobândită care au achiziționat în prealabil limbajul oral ca limbă maternă sau care erau surde și efectuau alfabetul dactil în comunicare. Ele sunt implementate și copiilor cu surdocecitate în complementaritate cu sistemele orale sau gestuale sau ca sistem principal de comunicare. Este important să se înțeleagă că sistemele dactilologice adaptate tactil sunt o formă de expresie a limbajului oral. Ele utilizează motricitatea manuală pentru execuție și percepție tactilă, dar funcționează pe baza limbajului oral pe care îl codează ortografic, semantic și sintactic. Sistemul dactilologic are avantajul de a fi în

continuitate cu limbajul oral al celor cu dezvoltare tipică (Enerstvedt, 1996).

Referitor la receptarea dactilemelor în formă tactilă, menționăm faptul că în România, persoanele cu surdocecitate utilizează alfabetul dactil realizat cu o singură mână, spre deosebire de cei din Marea Britanie care utilizează alfabetul manual al surdocecității realizat cu ambele mâini.

În cazul surdocecității, receptarea acestora se realizează prin amplasarea mâinilor persoanei care primește mesajul deasupra celei care emite mesajul. Un mic dezavantaj constă în faptul că procesul de comunicare este încetinit dacă se utilizează propoziții transmise prin dactilare datorită faptului că decodificarea lor necesită un timp semnificativ mai îndelungat. Conform lui Reed și colab. (1995) care a realizat un studiu asupra recepției tactile și vizuale a alfabetului dactil, procesul de decodificare al propozițiilor este de 4-5 ori mai lent decât procesul de transmitere al aceluiași mesaj prin limbajul semnelor.

Relația dintre dactilare, conștiința fonologică și citire

Conform Bodea-Hățegan (2013) conștiința fonologică presupune înțelegerea faptului că un cuvânt este alcătuit din foneme distincte; această înțelegere constituie baza abilității de a identifica, discrimina și manipula sunetele dintr-un cuvânt. Conștiința fonologică se referă astfel la abilitatea de a manipula sunetele vorbirii (fonemele) cu impact asupra semnificației cuvintelor. Procesarea fonologică include conștiința fonologică, precum și conștiința fonemică. Atât conștiința fonologică, cât și cea fonemică se

focalizează pe diferențierea sunetelor care sunt parte a cuvintelor.

Conștiința fonologică și fonemică au fost subliniate ca fiind importante pentru achiziționarea cititului de către copiii auzitori (Chard și Dickson, 1999): copiii trebuie să învețe principiile alfabetice care stau la baza decodificării cuvintelor pentru că acestea sunt regulile care leagă reprezentarea fonetică a cuvintelor de ortografia tipărită.

În cazul copiilor cu dizabilități auditive barierele majore pentru achiziționarea cititului sunt abilitățile de decodare și vocabularul. Chiar dacă depistarea timpurie și tehnologia avansată au îmbunătățit rezultatele, există încă mulți copii care au capacitatea limitată de a folosi auzul rezidual pentru a accesa limba vorbită, iar abilitățile lor sunt slab funcționale. Copiii hipoacuzici, cu auz funcțional limitat au, în mod frecvent, reprezentări fonologice slabe ale cuvintelor sau nu reușesc să ajungă la nivelul reprezentărilor cuvintelor. Cu toate acestea, copiii care utilizează dactilemele în comunicare au o reprezentare fonologică a acestora. Pentru a dactila și pentru a înțelege cuvintele dactilate, o persoană trebuie să apeleze la reprezentarea mentală fonologică a dactilemelor. Această reprezentare fonologică mentală trebuie dezvoltată, în același mod în care copiii auzitori dezvoltă o înțelegere fonologică a cuvintelor rostite.

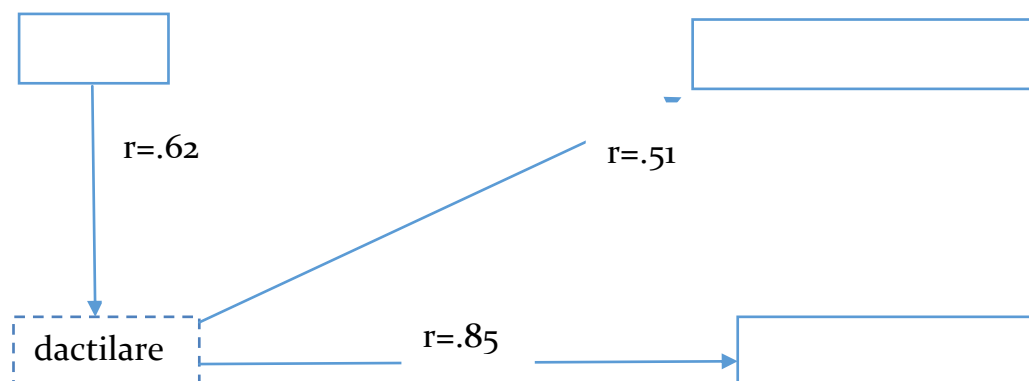
Dactilarea poate oferi o reprezentare fonologică non-auditivă a structurii

interne a cuvintelor scrise și poate ajuta la decodificare. De asemenea, este important de reținut faptul că dactilemele sunt în esența lor fonologice și conform lui Schick, Bridenbaugh, Boll (2017) există dovezi clare că avem reprezentări cognitive ale cuvintelor dactilate. Prin dezvoltarea abilității copiilor cu dizabilități auditive de a dactila putem determina o creștere a reprezentărilor fonologice. Reprezentarea fonologică a cuvintelor dactilate poate apoi să se conecteze la o reprezentare ortografică mentală, de cuvântul scris.

Există tot mai multe dovezi (Stone, Kartheiser, Hauser, Petitto, Allen, 2015; Schick, 2017) că dactilarea poate oferi o cale de decodificare a cuvintelor și de întărire a recunoașterii cuvintelor scrise prin construirea conștiinței fonologice și asigurarea unei relații directe dintre cuvintele dactilate și cuvintele tipărite. Dactilarea oferă o alternativă pentru cei cu dizabilități auditive de a achiziționa cititul nu bazându-se pe memorarea cuvintelor scrise, pentru că s-a dovedit ca aceasta metodă reprezintă un mod inefficient de a învăța cititul (Schick, 2017)

Cercetările lui Schick (2017) arată o relație puternică între abilitățile de dactilare și citire. În studiul efectuat asupra a 350 de copii cu dizabilități auditive (cu vârsta cuprinsă între 5 și 9 ani), analiza datelor a arătat că există o corelație puternică între dactilare și abilitățile de citire după cum se poate observa și mai jos.

Fig. 2 Corelația dintre dactilare și abilitățile de citire (Schick, 2017)

Datorită rezultatelor cercetărilor, Brenda Schick și echipa sa de la University of Colorado Boulder a creat un program de intervenție care se axează pe îmbunătățirea dactilării și citirii copiilor cu dizabilități auditive de la grădiniță până la clasa a II-a. Fingerspell Way to Reading (Dactilarea un drum spre citire) este un program cu două componente desfășurate pe parcursul unui întreg an școlar: un program Fingerspelling (de dactilare) de 3 zile/săptămână și un program Reading comprehension (înțelegerea citirii) de 2 zile/săptămână.

Programul de dactilare îmbunătățește conștiința fonologică a cuvintelor dactilate, ceea ce sporește abilitățile expresive și receptive ale comunicării și determină o creștere a preciziei de identificare a cuvintelor tipărite.

Programul de înțelegere a citirii oferă oportunități suplimentare de lectură prin folosirea cuvintelor dactilate în propoziții și povești care sunt adaptate pentru fiecare unitate de învățare. Conform acestui program, copiii analizează cuvintele focalizându-se pe prima literă dactilată și pe ultima secvență a cuvântului. Copiii au de identificat

cuvintele folosind inițial doar dactileme, apoi după două zile de analiză a cuvintelor dactilate se introduc și cuvintele în varianta scrisă. Fiecare nivel este împărțit în 12 unități, fiecare unitate fiind formată din șase lecții de câte 25 de minute fiecare. Primele două lecții se concentrează pe exprimarea și recepționarea dactilării și pe conștiința fonologică. Începând cu a treia lecție, dactilarea cuvintelor țintă este legată de forma cuvântului scris și de analiza cuvântului scris. Cele două lecții finale se concentrează pe scrierea cuvintelor țintă și pe citirea cuvintelor țintă în mod izolat și în text.

În continuare vor fi prezentate câteva exemple de cuvinte de la nivelul inițial și din primul nivel adaptat limbii române.

Nivelul inițial:

DAT, LAT, MAT, PAT, SAT

BAC, DAC, FAC, LAC, MAC

Nivelul 1A:

BLÂND, BLOND, BORD, CALD, GARD, GHID, RÂND

CIORAP, CRAP, DOP, GRUP, TRUP, STOP, SCOP

Nivelul 1B:

BAIE, BANCĂ, BIROU, BLUZĂ, BOALĂ, BORCAN, BUNIC, BURTĂ, BUZĂ

CASĂ, PLASĂ, LASĂ, MASĂ, COASĂ, CURIOASĂ, FRUMOASĂ, FURIOASĂ, MIREASĂ, VICTORIOASĂ.

Scopul unui astfel de program este ca după intervenție copiii să fie capabili să realizeze atât dactilarea corectă a cuvintelor, cât și recunoașterea cuvântului scris crespunzător.

Padden și Ramsey (2000, 2006) au investigat și ei capacitatea de citire și abilitățile lingvistice specifice elevilor surzi din clasa a treia până la a șaptea. Rezultatele au arătat că utilizarea dactilării corelează cu citirea; în acest studiu, copiii care au avut performanțe mai bune la testele de citire au demonstrat competențe asociative, cum ar fi: capacitatea de a scrie cuvinte care au fost dactilate și capacitatea de a traduce cuvintele dactilate prin semnele adecvate din limbajul semnelor. Un aspect important este că vocabularul poate crește semnificativ dacă se utilizează alfabetul dactil. Haptonstall-Nykaza & Schick (2007) au constatat că reținerea noțiunilor noi de vocabular a crescut atunci când dactilarea a fost adăugată la instrucțiunile activităților desfășurate.

Concluzii și recomandări

În concluzie, reiterez că dactilarea oferă o legătură lingvistică cu vocabularul și sintaxa limbii vorbite fapt care ne arată importanța învățării dactilării fluente de către copiii cu dizabilități auditive dacă utilizăm bilingvismul ca metodă de educație și ca mijloc de incluziune socială ulterioară.

Studiile lui Baker (2010) arată că există mai multe strategii eficiente de învățare și utilizare a dactilării printre care: înlănțuirea, metoda sandwich și lexicalizarea. Înlănțuirea este utilizată pentru introducerea noilor concepte sau a noilor termeni în vocabular creând asociații prin corelarea acestora la gesturile corespondente din limbajul semnelor și apoi la cuvântul scris. Prin înlănțuire, profesorul poate urma una din următoarele variante pentru învățarea unui cuvânt nou:

- 1) indicați cuvântul TORNADĂ scris pe tablă;
- 2) dactilați T-O-R-N-A-D-Ă
- 3) efectuați semnul pentru TORNADĂ, sau:

- 1) dactilați T-O-R-N-A-D-Ă;
- 2) efectuați semnul pentru TORNADĂ
- 3) scrieți TORNADĂ pe tablă.

În plus, profesorii pot folosi obiecte, imagini sau alte mijloace multimedia pentru a consolida conceptele.

Metoda sandwich alternează între dactilare și utilizarea gesturilor din limbajului semnelor, consolidând și echivalența dintre limbajul semnelor și limbajul verbal.

Profesorul poate urma una din următoarele variante

- 1) se dactilează T-O-R-N-A-D-Ă;
- 2) se efectuează semnul pentru TORNADĂ
- 3) din nou se dactilează T-O-R-N-A-D-Ă. Sau
- 1) se efectuează semnul pentru TORNADĂ;

- 2) se dactilează T-O-R-N-A-D-Ă
 3) se efectuează din nou semnul pentru TORNADĂ.

Lexicalizarea este un procedeu prin care cuvintele dactilate sunt modificate sau lexicalizate pentru a deveni mai asemănătoare semnelor, este de fapt un împrumut la nivel de verbe, adjective, conjuncții, interjecții și interogații. Lexicalizarea transformă cuvântul dactilat într-o imagine vizuală similară unui semn. Această strategie facilitează reținerea unor cuvinte și în limbajul semnelor românești avem astfel de semne care sunt dactileme lexicalizate la: „da”, „nu”, „și”, „la”, „ce?”, „ok”.

Consider că dacă dorim îmbunătățirea performanțelor copiilor cu dizabilități auditive la citire trebuie să considerăm alfabetul dactil ca o alternativă eficientă pentru decodificarea cuvintelor și pentru dezvoltarea vocabularului.

Bibliografie

- Anca, A. (2006) *Psihologia deficienților de auz*. Cluj Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Baker, S. (2010). *The importance of Fingerspelling for Reading*. VL2 Gallaudet University.
- Bodea-Hațegan, C. (2013). *Procesarea fonologică-delimitări teoretice și aplicații practice*, Cartea Albă a Psihopedagogiei Speciale, Departamentul de Psihopedagogie Speciala, disponibil online la: (consultat în 15.02.2017)
- Bodea-Hațegan, C. (2015). *Dizabilitatea auditivă în Adrian Roșan (coord.) Psihopedagogia Specială-Modele de evaluare și intervenție*. Iași: Polirom.
- Chard, D. J.; Dickson, S. V. (1999). Phonological Awareness: Instructional Assessment Guidelines, in *Intervention in School and Clinic Volume 34*, Number 5 pp. 261-270 PRO-Ed, Inc, disponibil online la: <http://www.ldonline.org/article/6254/>. (consultat în 15.02.2017)
- Enerstvedt, R.Th. (1996) Legacy of the Past (Those who are gone but have not left) *Some aspects in the history of blind education, deaf education, deaf-blind education with emphasis on the time before 1900*. Dronninglund: Forlaget Nord-Press.
- Fărcaș, I. (2012). *Aspecte psiholingvistice ale comunicării prin limbajul semnelor gestuale în cazul persoanelor cu surdocecitate*. Teză de doctorat. Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj Napoca.
- Haptonstall-Nykaza, T. & Schick, B. (2007). The transition from fingerspelling to English print: Facilitating English decoding. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 12, 172 – 183. Master's thesis.
- Lane, H.; Hoffmeister, R.; Bahan, B. (1996). *A Journey into the Deaf World*. San Diego: DawnSignPress.
- Lopatiuc, R. (2016). *Ghid metodologic de învățare a limbajului mimico-gestual în Republica Moldova*. Chișinău: Garamont.
- MacGlaughlin, H. (2016). “To Fingerspell or not to Fingerspell?” în *Proceedings Of EHD Conference*.
- Padden CA (2006) Learning to fingerspell twice: young signing children's acquisition of fingerspelling In: Schick

- B, Marschark M, Spencer P, editors. *Advances in the sign language development of deaf children*. New York NY: Oxford University Press; pp. 189–201.
- Padden, C., & Ramsey, C. (2000). *American Sign Language and reading ability in deaf children*. In C. Chamberlain, J. P. Morford & R. I. Mayberry (Eds.), *Language acquisition by eye* (pp. 165-189). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Padden, C.A. & Gunsauls, C. D. (2003). How the Alphabet Came to be Used in a Sign Language in *Sign Language Studies*, vol.4 N1, disponibil online la <http://communication.ucsd.edu/files/SLS2003.pdf> (consultat în 14.02.2017)
- Reed, C. M., Delhorne, L. A., Durlach, N. I., Fischer, S. D. (1995). A Study of the Tactual Reception of Sign Language. *Journal of Speech and Hearing Research*, Vol. 38, 477-489.
- Schick, B. (2017). *Fingerspelling and Phonological Awareness: An Intervention to Improve Phonological Awareness in Fingerspelling as an Alternative Pathway to Literacy*. Victoria Deaf Education Institute. University of Colorado Boulder.
- Schick, B., Bridenbaugh, B. and Boll, R. (2017). *Phonological Awareness in Fingerspelling*. National Deaf Education Conference, Indianapolis, IN.
- Stock Wager, D. (2012). *Fingerspelling in American Sign Language – A Case study of Styles and Reduction*, Master thesis. The University of Utah.
- Stone, A.; Kartheiser, G.; Hauser, P.; Petitto, L-A.; Allen T. (2015). Fingerspelling as a Novel Gateway into Reading Fluency in Deaf Bilinguals disponibil online la <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0139610> (consultat în 15.02.2017)
- Tapio, E. (2012). *Fingerspelling English Words in Finish Sign Language Context – A Multimodal view*, disponibil online la: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/41001/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-201302281279.pdf?sequence=1> (consultat în 15.02.2017)
- Wilcox, S. (1992). *The Phonethics of Fingerspelling*. Philadelphia: John Benjamins Publishing.

¹. Asist. Univ. Dr., Departamentul de Psihopedagogie Specială. Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca;

E-mail: ioana.tufar@ubbcluj.ro